

НЕВИДАНИ 25-й ТОМ І ПОКАЖЧИК «ЧТЕНИЙ В ИСТОРИЧЕСКОМ ОБЩЕСТВЕ НЕСТОРА-ЛЕТОПИСЦА»

Історичне товариство Нестора-літописця (ІТНЛ) було офіційно затвержене 24 листопада 1872 р. і публічно відкрите 14 січня 1873 р. Згодом (1874 р.) його переведено до Київського університету св. Володимира. У 1921 р., після реорганізації університету, ІТНЛ приєдналося до Всеукраїнської Академії наук з правом повної наукової автономії і 29 травня поновило свою діяльність. Головою було обрано академіка Миколу Василенка, його заступником професора Павла Смирнова, секретарем Сергія Маслової, помічником секретаря (а згодом секретарем) Василя Базилевича, бібліотекарем Віктора Романовського. ІТНЛ поновило свої наукові засідання, читання доповідей членами та щорічні урочисті зібрання у день св. Нестора. Загальне число членів Товариства досягло 212 чоловік. У 1922 р. ІТНЛ відзначило свій 50-літній ювілей, який готувала спеціальна комісія УАН на чолі з академіком Андрієм Лободою¹. Товариство проіснувало після відновлення всього десять років. Дружина останнього голови ІТНЛ академіка М. Василенка Наталія Полонська-Василенко твердила, що Товариство припинило свою діяльність у 1929 р. під час ліквідації всіх наукових товариств². Однак є документальні свідчення, що ІТНЛ проіснувало принаймні до кінця 1931 р. 23 червня 1931 р. датований найнізніший з відомих на сьогодні офіційних листів ІТНЛ на запит секретаріату ВУАН, який вважав Товариство «зліквідованим». Офіційна відповідь голови і секретаря Товариства підтвердила, що ІТНЛ не ліквідоване, причислене до УАН і зберігає свій архів у приміщенні Київського Центрального архіву стародавніх актів під наглядом власного бібліотекаря В. Романовського³.

ІТНЛ було одним з найбільших науково-історичних товариств Російської імперії і навіть Європи останньої чверті XIX — першої чверті XX ст. Членами ІТНЛ за весь період його існування були провідні історики України і Росії (Михайло Максимович, Володимир Антонович, Олександр Котляревський, Володимир Іконников,

¹ Дашкевич Н. П. 25-летіе Исторического общества Нестора-летописца. — К., 1899. — 99 с.; Житецький І. Заходи коло організації історичного товариства в Києві // Україна. — 1929. — Січ. — лют. — С. 23—30; Нестров А. И. Историческое общество летописца Нестора в Киеве (1873—1890) // Историческое обозрение. — СПб., 1891. — Т. 2. — С. 114—132; Базилевич В. М. Историческое общество Нестора Летописца (1919—1921 гг.) // Русский ист. журн. — 1922. — Кн. 8. — С. 327—329; Степович А. К. К 50-летию Киевского исторического общества Нестора-летописца // Slavica. — Прага, 1927—1928. — Т. VI, № 4. — С. 843—844; Вигнанець Ів. Високі школи в Україні // Сьогодні і минуле. — Мюнхен; Нью-Йорк, 1948. — Т. I. — С. 94—102; Наріжний С. Історичне Товариство Нестора-Літописця в Києві // Укр. історик. — 1976. — № 1—4. — С. 63—64.

² Полонська-Василенко Н. Д. Історична наука в Україні за советської доби та доля істориків // Записки НТШ. — Париж; Чикаго, 1962. — Т. 173. — С. 9.

³ Центральна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського АН УРСР (далі — ЦНБ АН УРСР), від. рукописів, ф. 40, спр. 275, арк. 1; спр. 276, арк. 1; Архів АН СРСР у Ленінграді, ф. 133, оп. 1, од. 1096, арк. 296.

Олександр Лазаревський, Орест Левицький, Іван Каманін, Михайло Владимирський-Буданов, Митрофан Довнар-Запольський, Микола Василенко, Микола Дашкевич, Юліан Кулаковський, Іван Луцицький, Дмитро Багалій, Михайло Грушевський, Іван Линниченко, Ф. Фортинський, Леонід Добровольський, Василь Базилевич, Віктор Романовський, Сергій Маслов, Володимир Щербина, Федір Ернст, Володимир Пархоменко, Андроник Степович та інші).

На чолі Товариства стояли В. Іконников, О. Котляревський, В. Антонович, М. Владимирський-Буданов, О. Лазаревський, М. Дашкевич, Ю. Кулаковський, після 1917 р.— М. Довнар-Запольський та М. Василенко, які незмінно направляли діяльність ІГНЛ на піднесення рівня та авторитету науки, прагнули вивести його в число найсолідніших академічних історичних закладів. Не випадково Російське відділення Бібліотеки Конгресу США вважало за обов'язкове включити відомості про ІГНЛ у «Справочную книгу ученых обществ и учреждений», прохаючи голову Товариства М. Дашкевича подати короткі дані за стандартною програмою (21 червня 1904 р.)⁴.

Основною формою діяльності Товариства, постулюваною у всіх трьох статутах, були наукові зібрання, на яких читано й обговорювано доповіді, реферати та повідомлення⁵. Вважається, що за час свого існування Товариство провело більше 700 засідань (по 15 щорічно), на яких було виголошено понад 1400 наукових доповідей⁶.

Широка тематика, що включала весь спектр гуманітарних дисциплін, і високий фаховий науковий рівень доповідей відразу зробили необхідним видання окремого часопису товариства. Спочатку повідомлення про засідання ІГНЛ, а іноді й тексти доповідей друкувалися в «Киевской старине», «Университетских известиях», «Грудах Киевской Духовной Академии», «Киевлянин», «Киевской мысли» тощо. Власне видання під назвою «Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца» з'явилося 1879 р., але періодичним (щорічним) воно стало лише з 1888 р., коли Товариство почало отримувати щорічну урядову субсидію. Вважається, що вийшло всього 24 томи (49 випусків) «Чтений», які залишилися без покажчика, і це призвело до «обмеженого використання сучасними дослідниками опублікованих на сторінках ЧИОНЛ документальних джерел, робіт з вітчизняної і загальної історії», що було обумовлене «недостатньою поінформованістю про характер діяльності ІГНЛ та зміст його наукової спадщини». Це стверджує М. Колесник у кількох публікаціях, нещодавно захищеній дисертації про діяльність ІГНЛ та у виданому ним же покажчику до «Чтений»⁷.

Наведена нижче історична довідка відомого книгознавця, секретаря Товариства С. Маслова показує, що у 1915 р. був підготовлений і зданий до друку том XXV, вип. 1—2 «Чтений», відділ третій і четвертий якого були повністю набрані. В особистому архіві С. Маслова зберігається верстка обох відділів: передмова Сергія Богуславського (датована жовтнем 1914 р.), розгляд 25 списків (с. I—XXIX) і видання чотирьох текстів-редацій життя Микити Переяславського (с. 3—32); рецензія А. Назаревського на дослідження і видання О. Григор'єва «Повести об Акире

⁴ ЦНБ АН УРСР, від. рукописів, ф. 8, спр. 3134, арк. 1—2.

⁵ Там же.— Ф. 40, спр. 272, арк. 1—2; спр. 274, арк. 1—4.

⁶ Колесник М. П. Історичне товариство Нестора-літописця: основні етапи й напрями діяльності (1872—1931 рр.) // Укр. іст. журн.— 1989.— № 9.— С. 56.

⁷ Колесник М. П. Историческое общество Нестора-летописца 1872—1931 гг.: Историографический очерк: Автореф. дис. ... канд. ист. наук.— К., 1990.— С. 3, 16; його ж. Історичне товариство Нестора-літописця...— С. 50—56; Чтения в историческом обществе Нестора-летописца: Бібліогр. довідник / Укл. М. П. Колесник.— К., 1989.— С. 6.

Премудром» (с. 3—35) з доданою схемою хронологічної послідовності та текстологічної залежності списків повісті; розвідка П. Попова про маловідомий твір Іоаннкія Галятовського «Грехи розмаитиш» (с. 37—54)⁸.

Публікована довідка дає вичерпне уявлення про зміст усього тому і достатньо розкриває долю цього незавершеного видання.

Друга довідка С. Маслова показує, що ще у серпні 1927 р. структуру покажчика до 24 томів «Чтений» розробила Є. Дзюбенко. Очевидно, тоді ж укладач почав роботу над ним. План покажчика був розглянутий і децю змінений на засіданні Товариства 8 квітня 1928 р.; його ще раз перероблено наприкінці червня 1930 р. Через брак технічної бази, коштів, а згодом і ліквідацію ІГНЛ навіть покажчик до «Чтений» (не кажучи про численні доповіді та реферати за 1914—1931 рр.)⁹ не був виданий. Доля покажчика залишається невідомою. Слід лише відзначити, що його структура вигідно відрізняється від покажчика, який видав у 1989 р. М. Колесник¹⁰.

Згідно з даними С. Наріжного, того ж 1927 р. почали складати чергову книжку «Чтений», що мала містити всі протоколи та реферати доповідей, однак вона теж не побачила світ. Матеріали (протоколи, діловодний архів) ІГНЛ перед його ліквідацією зберігалися в останнього секретаря Товариства В. Базилевича. Після його арешту 1935 р. вся документація була конфіскована, зокрема книга протоколів за 14 років і 40 доповідей, — «з ними загинула можливість написати історію Товариства за цей період»¹¹. Остання обставина робить надзвичайно цінними будь-які нові дані щодо діяльності ІГНЛ за радянської доби.

Нижче подаємо обидві довідки С. Маслова мовою оригіналу та із збереженням усіх особливостей тексту.

Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ

ДОДАТКИ

№ 1

Книга начата печатанием под редакцией Ю. А. Кулаковского и С. И. Маслова весной 1915 г. в типографии М. Т. Мейнандера, Пушкинская ул., № 20. Печатание продолжалось в типографии И. Крыжановского, Софийская, № 7, которому Мейнандер продал свое предприятие. До октября 1915 г. были отпечатаны:

Отдел III. Материалы.

— С. А. Богуславский.* К литературной истории жития преподобного

⁸ ЦНБ АН УРСР, від. рукописів, ф. 33, спр. 3071.

⁹ Там же.— Ф. 40, спр. 280—285, 273. Доповіді почасти публікувалися в інших періодичних виданнях та збірниках ВУАН, наприклад у «Записках історико-філологічного відділу УАН», «Вістях Всеукраїнської Академії наук» тощо.

¹⁰ Покажчик змісту «Чтений» (т. 1—24: 1879—1914 рр.) уклав і опублікував в 1976 р. як додаток до своєї статті також Симон Наріжний, див.: Наріжний С. Історичне Товариство Нестора Літописця... С. 65—70.

¹¹ Полонська-Василенко Н. Д. Історична наука на Україні...— С. 35, 70.

* Тут і далі підкреслення в оригіналі.

Никиты, Столпника Переяславского, стр. I—XXIX, предисловие: к стр. 3—32, тексты № 1—4. (Конец текстов, стр. 33—41, были подписаны к печати).

Отдел IV. Библиография.

— Ал. Дм. Григорьев. Повесть об Акире Премудром. М., 1913.— Рецензия А. А. Назаревского, стр. 3—35.

— П. Н. Попов. «Грехи розмаити», малоизвестное сочинение Иоанния Галытовского, стр. 37—54 и снимок.

В связи с эвакуацией Университета св. Владимира и Общества Нестор-летописца в Саратов, печатание приостановилось. Отпечатанные листы XXV-й книги остались в типографии Крыжановского. В свет вышли (еще весной 1915 г.) только отгиски статей Назаревского и Попова.

Серг[ей] Маслов

1921 г. 13/26 февраля.

Чтения в Историческом Обществе Нестора Летописца. Книга XXV.

Выпуск I—II.

Предполагавшийся состав выпуска:

Отдел I. Летопись деятельности Исторического Общества Нестора-летописца.

— Отчет о составе и деятельности Исторического Общества Нестора-летописца за 42-ой год его существования, с 27 октября 1913 р. по 27 октября 1914 г. (составл[ен] секретарем Общества А. М. Лободой) ... 1/2 л[иста].

— Сведения о заседании Исторического Общества Нестора-летописца с 27 октября 1911 г. по 27 октября 1914 г. (составл[ен] помощником секретаря Дм. Ант. Абрамовичем) ... 3 л[иста].

Отдел II. Сообщения и исследования.

— В. А. Романовский. Любечь и его округа в XVII—XVIII ст. ... 4 л[иста].

— А. С. Грузинский. О Hugo Hermanus'p ... 2 л[иста].

Отдел III. Материалы.

— С. А. Богуславский. К литературной истории жития преподобного Никиты, Столпника Переяславского... 4 1/2 л[иста].

Отдел IV. Библиография.

— А. А. Назаревский. Рецензия на исследование Ал. Дм. Григорьева. Повесть об Акире Премудром. М., 1913 ... 2 л[иста].

— П. Н. Попов. «Грехи розмаити», малоизвестное сочинение Иоанния Галытовского, со снимком... 1 л[ист].

— С. А. Богуславский. Южно-русские списки сказаний о св. Борисе и Глебе ... 1/2 л[иста].

Отдел V. Смесь.

— В. А. Романовский. К вопросу об административном делении Малороссии в XVII веке ... 1/2 л[иста].

— Л. П. Добровольский. Древняя засека у х[утора] Мрыги ... 1/2 л[иста].

Всего около 18 1/2 л[истов].

№ 2

Указатель к «Чтениям в Ист[орическом] Обществе Нестора-летописца», тт. I—XXIV, составленный Е. К. Дзюбенко 1927. VII. 26/VIII.8—VII.27/VIII.9 выработал сл[едующую] схему отделов для указателя:

1. Летопись деятельности Ист[орического] Общества Нестора-летописца.
2. Археология общая и украинская.
3. Всеобщая история.
4. История <Польши> *, Украины и Белоруссии.
5. История России и др. славянских государств.
6. Историческая география.
- <7. Социальные науки. Право.>
7. <8> История искусства.
8. <9> Антропология. Этнография. Народная словесность.
9. <10> Памятники письменности и истории литературы.
10. <11> Филология.
11. <12> Архивное дело.
12. <13> Библиология.
13. <14> Некрологи и поминки.
14. <15> Отзывы о новых книгах.
15. <16> Указатель авторов.
16. <17> Указатель предметный.

В каждом отделе — алфавит авторов или названий статей (по первой букве заглавия). Сокращ[енное] изложение сообщений обозначается с помощью звездочки *.

<Рассмотрено и несколько изменено в заседании Общ[ества] Нестора-летописца 26 марта / 8 апреля 1928 г.>
<Переработано 1930. VII. 18/31>

ЦНБ АН УРСР, від. рукописів, ф. 33, спр. 3234, арк. 1.

* У косі дужки < > взято місця, виправлені або дописані червоним чорнилом.